

FRIEDRICH NIETZSCHE’NİN JOSEPH A.SCHUMPETER’İN İKTİSAT DÜŞÜNÇESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE DAİR BİR NOT

A NOTE ON THE INFLUENCE OF FRIEDRICH NIETZSCHE ON THE ECONOMIC THOUGHT OF JOSEPH A. SCHUMPETER

Ertuğrul KIZILKAYA

İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi

ÖZET : Joseph A. Schumpeter (1883-1950) tarafından eserlerinde ortaya konulan en özgün ve iddialı fikir, bir kahramanın, yaratıcı girişimcinin, dinamik iktisadî yapının öncüsü olmasıdır. Bu mükemmel insan iktisadın üretici güçlerine yeni olanaklar sağlamaktadır. Bu bağlamda, Nietzsche’nin görüşlerinin Schumpeter’inkiler ile çok sayıda benzerliği vardır. Diğer taraftan, Schumpeter’in vizyonunda Nietzsche’nin tanımladığı anlamda bir yaratıcı unsur da bulunmaktadır. Zamanla bu unsur, iktisadî olgunun gerçek doğasını anlamaya yönelik, daha tutarlı analitik bir önermeye dönüşmüştür. Dolayısıyla, Schumpeter’in girişimcinin önem yitirmesi veya kapitalizmin çöküşü gibi bazı analitik önermelerine, test edilemeyen karakterlerine rağmen, rasyonelleştirilmeleri kaydıyla hoşgörü gösterilebilir.

Anahtar Kelimeler: Schumpeter, Nietzsche, yaratıcı yıkım, girişimci.

ABSTRACT : *The more original and provocative these which Joseph A. Schumpeter (1883-1950) developed in his work is that an heroic individual, the creative entrepreneur is the innovator of the dynamic economic system. This is the greatest personality who introduces new abilities to the productive forces of the economy. In this context, Nietzsche’s thoughts have many similarities with those of Schumpeter’s. On the other hand, there is a Nietzschean creative element in the vision of Schumpeter. As time passed, this element has been transformed into a more coherent analytical proposition to understand the very nature of the economic phenomenon. Despite the untestable character of some Schumpeterian analytical propositions, like the obsolescence of the entrepreneur or the danger of the decline of capitalism, we could have tolerance towards them in a rationally justified manner.*

Key Words: *Schumpeter, Nietzsche, creative destruction, entrepreneur.*

1. Giriş

Joseph Alois Schumpeter (1883-1950)’in iktisadî düşünce tarihinde ayrı bir konumu olduğu ve akan zaman içinde onun düşüncelerine duyulan ilginin arttığı vurgulanmalıdır. Bir taraftan yerleşik iktisat teorisinin kavramları üzerindeki tartışmalarda sergilediği yetkinliği, diğer taraftan da üretim olgusunu öne çıkartan bakış açısıyla ve söz konusu teoriye bayrak açan bir tavırla farklı iktisadî sorunları tartışması ilginç hususlar olarak değerlendirilmelidir. Gerçekten de Schumpeter, mübadele iktisadı (catallactics) olarak adlandırılarak kıyasıya eleştirilen iktisat teorisinin ihmal etme eğilimini sergilediği bir boyutu, üretimi ve onu sürükleyen insan tipolojisini vurgulamak suretiyle önemli bir özgünlüğün altına imzasını atmıştır. Bu kapsamda girişimci, sermayesini riske eden bir kapitalist değil, üretim alanında yeniliklerin gerçekleşmesini sağlayan bir insan tipidir. Schumpeter’in Alman düşünce geleneği bağlamında hiç de şaşkırtıcı olmayan söz konusu

düşünceleriyle Anglo-Sakson iktisadının tartışma zeminine katıldığında, içinde yetiştiği köklü geleneğin bir anlamda elçisi konumuna geldiği yönündeki bir değerlendirme de sanırız temelsiz olmayacaktır.

Dolayısıyla bu makalenin esas amacı, Schumpeter'in Alman düşünce geleneğinden etkilenişinin boyutlarını Friedrich Wilhelm Nietzsche'nin düşünceleri ile paralellik bağlamında ele almaktır. Daha ayrıntılı bir biçimde ifade etmek gerekirse, Schumpeter'in iktisadî üretim sürecine liderlik eden insan tipolojisini kurgularken ne dereceye kadar Nietzsche'nin ortaya koyduğu fikirlerden etkilendiği araştırılacaktır. Nitekim Schumpeter'in yaşam öyküsüne yakından bakıldığında ve Nietzsche'nin yaratıcılık ile ilgili yaklaşımı da göz önünde bulundurulduğunda, bu büyük iktisat bilgininin iktisada kazandırdıklarının nasıl uzun soluklu olabildiği daha anlaşılabilir hale gelmektedir. Üstelik, tüm bu hususların, özellikle Schumpeter'in son eseri olan *Capitalism, Socialism and Democracy* (1949) adlı başyapıtında ortaya koyduğu gelecek vizyonunu nasıl biçimlendirdiğine değinilecektir. Schumpeter'in kahramanı olan girişimcinin önem yitirmesinden duyduğu endişenin, onu hangi düzlemlerde arayışlara sürüklediği ve nihayetinde özgün vizyonunun nasıl anlaşılması gerektiği irdelenecektir.

2. Schumpeter'in Dinamik İktisadî: Yaratıcı Yıkım Sürecinin Kahramanı Yenilikçi Girişimci

Schumpeter, henüz 25 yaşında iken kaleme aldığı *Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie* (1908) başlıklı kitabında, yerleşik iktisat geleneğini kapsamlı bir biçimde ele almıştır. Ancak, bu çalışmasının önemi tüm eserleriyle birlikte değerlendirildiğinde farklı bir görünüm almaktadır. Schumpeter, iktisadın kurgulanması sürecinde, mevcudiyetini tespit ettiği hataları veya iktisada nasıl yaklaşılması gerektiğini ortaya koyarken, Léon Walras'ın genel denge modelini bir başlangıç noktası olarak kullanmıştır. Bu bağlamda Schumpeter, mevcut teorinin unsurlarının getirdiği sınırlamalar nedeniyle, vizyonunun tam anlamıyla ifade edilebilir olmadığını bilincindedir. Yine de özgün bir vizyon başlangıçta söylenemez nitelikleriyle yola çıkar. Bilim adamının görevi, eski analitik araçların yanına yenilerini ilâve etmek suretiyle analizi vizyona eşitlemektir. Bu olguyu bir başka biçimde ifade etmek gerekirse, reel aklımızda kurgulamamız sırasında, yani norm kurma sürecinde, reel ile ilgili algılamamız, daha doğrusu vizyonumuz önde gider. Normu reele eşitleyecek analitik araçlar tamamlandıkça analiz de vizyona yaklaşmış olur. Schumpeter'in de Walras'ın genel denge modelini kabullenmesi bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Nitekim Schumpeter, marjinalist iktisadın kökenlerinde yer alan ve iktisadî düşüncenin gelişiminde önemli bir rol oynamış olan *doğal hukuk* yaklaşımının analitik yararlarını (denge, düzen ve düzenliliklerin ifadesi olarak yasa kavramları) kabul etmekle beraber, bu kavramın metafizik boyutunu özellikle iktisadî gelişme sorunsalı açısından zorlaştırıcı bir unsur olarak görmektedir (Chalk, 1958: 275-276). Dolayısıyla, gönlü her zaman iktisadın kantitatif boyutunda olsa da, metodolojik bir hoşgörüsüyle, farklı yöntemlerin iktisadî *phenomenon*'u norm dünyasında kurgulamakta yararlı olabileceğine inanmıştır (Schneider, 1951: 108). Schumpeter'in büyük ölçekli sanayinin yapıcı katkıları, teknelci firmaların dinamik iktisadî karakteri, dinamik ve ilerleyen bir toplumda bir miktar dengesizliğin olabileceği gibi fikirleriyle iktisat teorisinin ihmal etme eğiliminde olduğu bazı toplumsal-iktisadî

olguları, seçkin bir yaklaşım bağlamında, analitik çerçeveye katmaya çalıştığı irdelenmelidir (Gottlieb, 1959: 23-24).

Schumpeter'e göre Walras'ın kurguladığı iktisadî model statik bir niteliğe sahiptir ve bu nedenle de iktisadî gelişmenin açıklanabilmesini kapsayamamaktadır. Başka bir biçimde ifade etmek gerekirse, statik yaklaşım ne üretim alanındaki devrimleri ne de onları izleyen olguları, kısaca somut dünyanın iktisadî meselelerini çözümleyememektedir (Schumpeter, 1961: 62). Dolayısıyla Walras'ın teorisi, sürekli olarak birbirlerini etkileyen iktisadî unsurlar ve değişkenler arasındaki kantitatif ilişkileri ele alması nedeniyle statik nitelendirmesini hak etmektedir (Schumpeter, 1954: 967). Schumpeter, bu yetersizliği açıklamak için *adaptif yanıt* ile *yaratıcı yanıt* ayrımını yapmakta, çözümü ise farklı bir birey tipinin davranışlarında gördüğünün işaretlerini vermektedir.

Buna göre, ne zaman bir iktisadî yapı kendisini geleneksel teorinin betimlediği veriler çerçevesinde değişime uyumlandırırsa adaptif yanıt ve ne zaman mevcut pratiğin dışında bir olgunun varlığı tespit edilebiliyorsa yaratıcı yanıt bahsedilebilir (Schumpeter, 1951a: 217). Bu çerçevede olmak üzere, Walras'ın denge modeli dışsal etkilere karşı sadece adaptif yanıtlar geliştirebilmektedir. Oysa Schumpeter'e göre, iktisadî sistemlerdeki değişim içsel nitelik taşıyan yaratıcı yanıtlar ile gerçekleşmektedir (Schumpeter, 1951b: 159-160). Dolayısıyla, yukarıda da vurgulandığı üzere, Walras'ın yaklaşımı Schumpeter açısından sadece iktisadî olguları açıklama yönünde olan ve analitik niteliği haiz bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabî ki Schumpeter'in Walras'ın ortaya koyduğu denge modelini önemsemediği vurgulanmalıdır, ancak onun aklında dinamik iktisat bağlamında insan davranışının rolü de çözümlenmesi gereken bir sorundur. Marjinalist iktisat, hedonist hesaplayıcı insan (*homo economicus*) tipolojisiyle evrensel iktisadî insan davranışının peşindeyken, Schumpeter açısından önemli olan avam-havas ayrımı dışlanmaktadır. Daha 1908 tarihli kitabında Schumpeter, Nietzsche'yi andıran satırlarıyla, mutluluk peşinde olan bireyler yerine enerji sağlayan bireylerin ve onların güç iradelerini (*Wille zur Macht*) iktisadın dinamik açıdan ele alınışında konu edinmektedir (Andersen, 1991b: 20). Dolayısıyla Schumpeter'in norm dünyasında önemli bir yer verdiği enerji veren birey ile ilgili seçkin yaklaşımı muhakkak irdelenmelidir.

Schumpeter'in üzerinde ısrarla durduğu yaratıcı yanıtı gerçekleştirecek ve iktisadî sistemin içsel değişimini sürükleyecek bir değişken olarak girişimciyi işaret etmesinin, onun metodolojik bireyciliğiyle uyumlu olduğu vurgulanmalıdır. Akan zamanda diğer insanlardan farklı özelliklere sahip bir birey olarak girişimci, iktisadî yenilenmeyi sağlamakta, bu sırada da eleştirel akıl, sezgi, kavrama yeteneği, irade ve liderlik gibi içsel özelliklerine güvenmektedir (Schumpeter, 1961: 87-94). Her ne kadar, tarihsel perspektifte, eleştirel aklın her alanda yoğun bir biçimde kullanılmasıyla birlikte, girişimcinin üstün işlevleri sıradan yöneticiler tarafından ikâme edilmeye başlanacak ve bu nedenle de kapitalizm kendi başarısının kurbanı olarak tarih sahnesinden çekilecek olsa dahi, Schumpeter gündeme getirdiği bu *sui generis* insanın özelliklerini idealize etmekten çekinmemektedir.

Bu noktada, Schumpeter'in düşünce dünyasının zemininin biçimlenmesinde etkin olduğunu düşündüğümüz ve ilerleyen satırlarda görüşlerini ele alacağımız Nietzsche

ile Schumpeter arasındaki bağlantıya işaret eden bazı önemli çalışmalara değinmek yararlı olacaktır. Eğer Enrico Santarelli ve Enzo Pesciarelli'nin yaklaşımı kabul edilecek olursa, Schumpeter'in girişimcisi Friedrich Nietzsche'nin *Üstinsan*'ına benzemektedir (Santarelli ve Pesciarelli, 1990: 689-691). Söz konusu Nietzsche-Schumpeter bağlantısına işaret eden bir diğer yazar, Alexander Ebner, Schumpeter'in girişimcisinin yaratıcılık açısından, Nietzsche'nin kurguladığı *Güç İradesi* kapsamında karşımıza çıkan ve insan davranışlarını yönlendiren motivasyonların benzerlerine sahip olduğunu vurgulamaktadır (Ebner, 2000: 367). Benzer bir diğer görüşü ileri süren Maria T. Brouwer'e göre, Schumpeter'in girişimci tarifinde Nietzsche'nin tasvirini yaptığı *lider* tipine benzer görünüm yer almaktadır (Brouwer, 2002: 89). Jürgen Backhaus ise, Schumpeter'in *The Theory of Economic Development* kitabının sadece Almanca ilk baskısında yer alan yedinci bölümün İngilizce'de ilk defa yayımlanmasıyla ilgili tanıtım yazısında, girişimci tipinin Nietzsche'nin *Böyle Buyurdu Zerdüşt* (1883) kitabından neredeyse aynen alınmış gibi olduğunu ve söz konusu bu bölümün Nietzsche etkisini yansıtan önemli bir metin biçiminde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Backhaus, 2002: 92). Bunlara ilâve olarak, Schumpeter'in yaşamı ve eserleri üzerine kapsamlı bir biyografi kaleme almış olan Richard Swedberg de onun düşünceleriyle Nietzsche arasında bağlantı kurmuştur. Buna göre, Nietzsche gibi Schumpeter de gerçek yaratıcılığın büyük fedakârlıklar gerektirdiğine inanmaktadır (Swedberg, 1993: 192). Ancak, Schumpeter'in girişimcisini kurgularken, entelektüel mayalanmasının gerçekleştiği dönemin felsefî fikirlerinden etkilendiğini en ayrıntılı biçimde ortaya koyan isim, onun düşünceleri hakkında bir çok çalışması bulunan, Yuichi Shionoya olmuştur:

“Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, Schumpeter'in insan tipi dikotomisi döneminin felsefî düşüncesinde yansıtılmaktadır. ...Schumpeter, Friedrich Nietzsche, Henri Bergson ve George Sorel'i dönemin düşüncesinin temsilcileri olarak değerlendirmektedir. Nietzsche'nin üstinsan'ı, Bergson'un *élan vital*'i, Pareto'nun seçkinlerin dolanımı [yaklaşımı], Tarde'in taklit'i, Weber'in karizma'sı ve Ortega'nın yaşam felsefe'si bu dönemin insan tipi [algılamasının] farklı türleridir.” (Shionoya, 1997: 173)

Bu isimlerle fikrî yakınlığına dair bir örnek olarak, Wassily Leontief'in Schumpeter ile Bergson arasında kurduğu paralellik gösterilebilir. Gerçekten de hem ünlü filozof Bergson hem de Schumpeter, matematiksel düzlemde formüle edilmiş olan statik teoremin dışında bir yaratıcı gelişme imkânının varlığına işaret etmektedirler (Leontief, 1950: 106). Her ne kadar Schumpeter, idealist olarak tanımladığı düşünürlerin (özellikle Nietzsche, Bergson, Sorel ve Pareto) kapitalizme veya kapitalist kültür ile uyumlu bir ahlâka karşı dostça tavır sergilemediklerini düşünse de (Swedberg, 1991: 345), onların kurguladıkları insan tipine yakın bir insanın davranışlarının iktisadî düzlemdeki önemini ön plana çıkartmaya çalışmaktadır.

3. Yaratıcı Yıkım Fikri

Nietzsche'nin görüşlerini ele almaya girişirken, öncelikle iktisadî tartışmalarda neredeyse Schumpeter ile özdeşleşmiş olan yaratıcı yıkım kavramıyla var olan ilişkisiyle başlamak yararlı olacaktır. Bu bağlamda, yaratıcı yıkımın esas itibarıyla felsefî düşüncede ortaya çıkan evrensel niteliği haiz bir fikir olduğu vurgulanmalıdır. Hem Batı düşüncesinde hem de Doğu felsefesinde, özellikle de Hinduizm'de, yaratılış ve yıkım kavramlarının vurgulandığı görüşler ve efsaneler dile getirilmiştir.

Mısır ve Yunan uygarlıklarının efsanelerinde yer alan *Bennu* ve *Phoenix* figürleri, kendi küllerinden (yokoluştan) yeniden doğuşu simgeleyen birer metafordur. Ortaçağ Hıristiyanlığında da bu fikir Hz. İsa'nın dönüşü inancıyla birlikte düşünülmüştür. Nietzsche'nin hocası Arthur Schopenhauer'in büyük etkisi altında olduğu Hindu felsefesinde ise *Shiva* efsanesiyle aynı tema işlenmiştir. Bu etkileşim kanallarından geçmek suretiyle, yaratıcı yıkım kavramının Alman düşünce geleneğine ulaştığı ve bir yer edindiği iddiası dikkate alınmaya değerdir (H. Reinert ve E. S. Reinert; 2003: 2). Tüm bu örnekleriyle söz konusu temanın cazibesi biraraya getirildiğinde, Nietzsche'nin içinde soluklandığı entelektüel ortamda yaratıcı yıkım fikrinin kabul görmesi şaşırtıcı olmasa gerektir.

Hocasının görüşlerinden etkilenen Nietzsche'nin, yukarıda da dikkat çekildiği üzere, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* başlıklı klasik eserinde yaratıcı yıkım kavramına önemli bir yer verdiği görülmektedir. Ancak, bu fikrin aktarılmasında sadece hoca-öğrenci ilişkisi rol oynamamakta, Nietzsche'nin okuduğu, düşüncelerini bildiği veya etkilendiği bazı Alman düşünürlerin eserlerinde de bu fikrin farklı biçimlerde de olsa yer aldığı görülmektedir. Büyük Alman şairi Goethe, eserlerinde yaratma isteği (*Schöpfungslust*) ve yaratma gücü (*Schöpfungskraft*) kavramlarına yer vermiştir. Benzer şekilde Alman Tarihçi Okulu'nun önemli ismi Friedrich List, yaratma gücünün, üretici güçler vasıtasıyla ulusal zenginliği artıran bir husus olduğunu vurgulamıştır (H. Reinert ve E. S. Reinert; 2003: 4).

Yaratıcı yıkım sürecinin nasıl anlaşılması gerektiği değerlendirildiğinde, öncelikle bu kavram aracılığıyla döngüsel bir harekete işaret edildiği vurgulanmalıdır. Eski olanın yıkılması ve onun yerine yenisinin kurulması, bir anlamda başa dönülmesini sağlamaktadır. Ancak, bu döngüsellik fazilet üreten bir süreç olduğu yönünde metafizik bir değer yargısıyla beslendiği de irdelenmelidir. Efsanelerin kutsal kahramanlarına benzetilen insanoğlu, üstün özellikleriyle daha iyiye doğru gidişin başını çekmekte, ilerlemenin öncülüğünü yapmaktadır. Benzer bir biçimde, döneminin ahlâkî görüşlerinin insanoğlunu sürüklediği açmazı gören Nietzsche için, *Üstinsan*'a ulaştıracak yeni ahlâk sisteminin inşası, eskisinin yıkılmasıyla başlayacaktır. Böylece insanoğlu kendi ahlâkî norm dünyasını yine kendi elleriyle kurgulama cesaretini gösterebilecektir. Nietzsche'nin bu görüşlerini ilerleyen satırlarda tekrar ele alacağız, ama bu noktada yaratıcı yıkım fikrinin iktisadî yapı bağlamında da aynı süreci temsil ettiği vurgulanmalıdır. Burada önemli olan nokta daha iyiye yönelten, dolayısıyla ilerlemeyi yaratan bir döngüsellik irdelenmesidir. Benzer bir fikri dile getiren Vilfredo Pareto, bir seçkin olarak girişimcinin maceracı ruhuna ve yeniliğe yönelik iştahına dikkat çekmiştir (Pareto, 1935: 1559). Onun ilerleme yaratan bir süreç olarak seçkinlerin dolanımı yaklaşımının bir benzerini Schumpeter'de de tespit etmek mümkündür: "Esasen, toplumun üst kesimi her zaman dolu olan otellere benzer, ama konukları sürekli olarak değişmektedir." (Schumpeter, 1961: 156)

Bu noktadan itibaren, Nietzsche'nin düşüncesinde karşımıza çıkan yaratıcı yıkım kavramıyla Schumpeter'in fikirleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar vurgulanabilir. Dolayısıyla, Nietzsche'nin yaratıcı yıkım sürecini nasıl kurguladığını daha ayrıntılı bir biçimde incelemek konumuz açısından yararlı olacaktır. Hugo ve Erik S. Reinert'in yaklaşımları çerçevesinde, söz konusu kavramın önemli bileşenleri ortaya konulmaktadır. Bu kavramlar şu şekilde sıralandırılabılır: yaratma ve yıkım, yaratma

ve yıkımın karşıtı olarak durgunluk, Güç İradesi, yaşamın sürekli olarak kendini aşması ve savaşçılığın insan için bir terapi türü olması (H. Reinert ve E. S. Reinert; 2003: 6-12). Nietzsche’de, herhangi bir yaratıcılık olgusu yaşanabilmesi için öncelikle bir yıkımın olmasının zorunlu olduğu fikri vardır. Nitekim ona göre, yaratıcı gelişme eğiliminin, bir başka ifadeyle *Üstinsan*’a ilerlemenin aksi durgunluktur. İnsan doğasının belirgin özelliği ise *Güç İradesi*’dir ki insan, bu özelliği vasıtasıyla, tekrar tekrar kendini yenileyebilir, aşabilir. Bunu gerçekleştiremeyenler, Nietzsche’ye göre, iyilerle doğrulardır ki onlar süreklilik isterler. Oysa yaşam değişim üzerine kuruludur ve sürekliliği istemek nihayetinde yokoluşu beraberinde getirecektir. Dolayısıyla, insan için savaşmak önemli sayılması gereken bir faaliyettir ve onun sağlıklı kalmasını temin edecektir. Bu bağlamda, Nietzsche’nin başyapıtı olarak değerlendirilen *Böyle Buyurdu Zerdüş*’te söylediklerine göz atmak yararlı olacaktır. Zerdüş’ün ağzından Nietzsche, yaşamın özünde değişim olduğunu ve insanın da buna uyması gerektiğini kaydetmektedir:

“Şudur büyük öğle: insan, hayvanla Üstinsan arasındaki yolunun ortasındadır ve akşam yolunu en büyük umudu olarak kutlamaktadır: Çünkü bu, yeni bir sabah yoludur.

O zaman kutsar kendini batan kişi, karşıya ve öteye geçen olduğu için, ve bilgisinin güneşi tam tepesinde durur.” (Nietzsche, 2002: 100)

Nietzsche için yaratıcılık ile yıkım kavramları hep birarada olan ve insan açısından her anlamda olumlu sayılması gereken eylemlerdir:

“Yoldaşlar arar yaratıcı ve hasat arkadaşları: çünkü ona göre her şey, hasada hazırdır. Ama yüz orağı yok: bu yüzden başakları yolar da, canı sıkılır.

Yoldaşlar arar yaratıcı, oraklarını bilemesini bilenleri. Yıkıcılar denecek onlar için, iyi ile kötüyü horgörenler denecek. Oysa hasatçılar ve bayram edenler onlardır.

Yaratma arkadaşları arıyor Zerdüş, hasat arkadaşları ve bayram arkadaşları arıyor Zerdüş, sürülerden ve çobanlardan ona ne!” (Nietzsche, 2002: 40)

Son olarak Nietzsche’nin iyilerle doğrular adını verdiği insan tipini nasıl yargıladığına bakabiliriz. Nietzsche’ye göre onlar sonun başlangıcıdır:

“İyiler, kendi erdemini bulanı çarمیha germek zorundadırlar!

Fakat onların ülkesini, iyilerin ülkesini, yüreğini ve toprağını bulan ikinci adam, şöyle sorandır: “Onlar en çok kimden nefret ederler?”

Yaratıcıdan nefret ederler en çok, levhaları ve eski değerleri altüst edenden, bozandan, -yasabozan derler ona.

Çünkü iyiler, yaratamazlar; onlar hep sonun başlangıcıdır:-

-yeni levhalara yeni değerler yazanları çarمیha gererler, bütün insan geleceğini çarمیha gererler!” (Nietzsche, 2002: 252)

Schumpeter'in de iktisadî düzlemde yaratıcılığın karşıtı olarak durgunluğu eleştirdiğini yukarıda adaptif-yaratıcı yanıtlar fikri bağlamında değerlendirmiştik. Nietzsche'nin değişim ve bu sürecin öncü unsuru olan insan tipi hakkında söylediklerinin benzerlerini Schumpeter'in eserlerinde de rahatlıkla bulmak mümkündür. Bunlardan sadece birkaçını değerlendirmek sanırsanız yeterli sayılmalıdır:

“Bugün girişimcilik işlevi, henüz bu toplumsal sürecin başlangıcının bilinmediği dönemde olduğu gibi, sadece iktisadî sistemin yeniden örgütlenmesi için değil, ama toplumun üst kesimini oluşturan unsurlar açısından da sürekli değişimin bir aracıdır. Başarılı girişimci ve ailesi toplumsal anlamda yükselir... Bu, kapitalist dünyada toplumsal çerçevede yükselişin en önemli unsurunu temsil eder. Çünkü bu [süreç] rekabetçi bir şekilde eski işleri ve onlara dayananları yok eder, [dolayısıyla] bu [olgu] her zaman bir çöküş, mevki kaybı ve elenme ile ilgilidir.” (Schumpeter, 1961: 155-156)

İkinci bir alıntı çerçevesinde, Schumpeter'in yenilik ve ona direnmeye çalışanları nasıl değerlendirdiğine bakmak yararlı olacaktır:

“Kemikleşmiş düşünce alışkanlıklarının gerçek doğası ve enerji tasarruf eden işlevi, bilinçdışı hâle gelmelerine, kendiliğinden sonuçlar üretmelerine, eleştiriden muaf olmalarına ve bireysel nedenlerle aykırılığa izin vermemelerine bağlıdır. Ama tam da bu nedenle, [düşünce alışkanlıkları] yararlılıklarını kaybettiklerinde birer prangaya dönüşürler. İktisadî dünyada da aynen böyledir. Yeni bir şey yapma isteği duyan kişinin karşısına alışkanlıkların güçleri dikilir... O yüzden mücadele için, yeni ve farklı türde bir iradî çaba gereklidir... Bu zihinsel özgürlük, günlük ihtiyaçlara göre büyük bir üstünlüğü gerektirir, özel ve doğası gereği nadir bir şeydir.” (Schumpeter, 1961: 86)

4. Nietzsche, Alman İktisat Düşüncesi ve Schumpeter

İçinde yetiştiği entelektüel ortamın önemli bir bileşeni olarak, Alman iktisat düşüncesinin önemli isimlerinin Schumpeter'i etkilediğini düşünmek hiç de yanıltıcı olmayacaktır. Nitekim bu tarz bir etkileşimi, ciddî bir araştırma çerçevesinde ortaya koyan Erich W. Streissler'e göre, bir çok Alman iktisatçının işlediği kavramları, bazı farklılıklarla da olsa, Schumpeter'in eserlerinde de görmek mümkündür. Örneklendirmek gerekirse, G. Hufeland'ın girişimcinin dinamik rolü, K. H. Rau'nun üretim araçları sahipleri arasında bir aracı olarak girişimci, A. F. Riedel'in yenilik, C. Knies'in kredi ve girişimci faaliyetleri ilişkisi, R. Liefmann'ın tekellerin refahı azalttığı yönündeki görüşün geçersizliği ve R. Hilferding'in banka kredisi ve büyük ölçekli sanayinin gelişmesi konuları üzerine ileri sürdüğü görüşlerle Schumpeter'in düşünceleri arasında sağlam bağlantılar kurulabilmektedir (Streissler, 1994: 16-28; 30-33). Ayrıca, Schumpeter'in *girişimci kapitalizm*'in yerini *bürokratik kapitalizm*'in alacağına yönelik öngörüsüyle Hilferding'in *örgütlenmiş kapitalizm* yaklaşımı arasında benzerlikler kurmak mümkündür (Caeldries, 1993: 165-166).

Schumpeter'in vizyonunun biçimlendiği ve analitik çalışmalarına giriştiği dönemde, hocası Friedrich von Wieser'den ciddî anlamda etkilendiği de bilinmektedir. Konumuz açısından bu etkinin önemi Wieser'in bazı eserlerinde ortaya koyduğu özgün yaklaşımların benzerlerinin Schumpeter'de de görülmesidir. Wieser'in *Arma*

Virumque Cano (1907) başlıklı otobiyografik eserinde, kendisinin *Mükemmel İnsan Teorisi* (The Great-Man-Theory) adını verdiği bir fikir sergilenmektedir. Buna göre tarihteki tüm yenilik, gelişme ve ilerlemeler, kitlelerin (avam) değil, büyük insanların (havas) eseridir (Streissler, 1994: 34-35). Wieser, bu yaklaşımını ortaya koyarken *küçük sayılar kuramını* benimsemiş ve her toplumsal grup içinde az sayıda kişinin lider rolünü üstlendiğini kaydetmiştir (Shionoya, 1997: 172). Burada Nietzsche'yi andıran bir tarzda, seçkinlerin toplum içinde oynayabilecekleri öncü role dikkat çekildiği görülmektedir. Nietzsche'nin *Üstinsan*'ının kitlesel sorunlarda bir liderlik işlevi görmesindeki benzer şekilde, bir seçkin teorinin bazı önemli terminolojiyle (lider, öncü, yenilikçi) birlikte Wieser'de de bulunduğu görülmektedir (Andersen, 1991a: 47-48). Nitekim Schumpeter'in yaratıcı girişimcisiyle ilgili ifadelerinin benzerleri, Wieser'in *Theorie der Gesellschaftlichen Wirtschaft* (1914) başlıklı kitabında bulunmaktadır. Dolayısıyla onun kahraman bireyi, marjinalist iktisat çizgisinin önemli ismi Carl Menger'in kurguladığı tipin sübjektivist çizgisinden ziyade, Wieser'in mükemmel insanına yakındır (Streissler, 1994: 36). Tabii ki bu tarz fikirler Schumpeter'in görüşlerinin otoriter ve hiyerarşik olduğuna yönelik değerlendirmelere yol açmıştır (Peukert, 2002: 86). Ancak, Schumpeter'in kurguladığı insan tipini toplum ve devlet düzleminden ziyade iktisadî alan için ortaya attığını vurgulamadan geçemeyiz.

Schumpeter'in görüşleri üzerinde Alman Tarihçi Okulu'nun da bir dereceye kadar etkili olduğu düşünüldüğünde, Nietzsche'nin fikirlerinin Alman Tarihçi Okulu üzerindeki tesiri, önemli sayılması gereken bir düşünsel etkileşim kanalının ilk basamağı haline gelmektedir. Nitekim Schumpeter'in yaratıcı yıkım fikrini kullanırken Alman Tarihçi Okulu'nun önemli isimlerinden Werner Sombart'tan etkilendiği de iddia edilmektedir. Eserlerinde Nietzsche'den alıntılar yapan Sombart'ın yaratıcı yıkım fikrini 19. yüzyıl kapitalizminin yükselişi bağlamında gündeme getirdiği söylenebilir. Buna ilâveten, Sombart'ın eserlerinde odak noktası olarak yerleşik iktisadın mübadeleye girişen insanı yerine, yaratıcı insanı seçmesinin Schumpeter'i etkilediği de vurgulanmalıdır (H. Reinert ve E. S. Reinert; 2003: 13-16). Ancak, yine de Schumpeter tüm gövdesiyle bu tartışmayı Anglo-Sakson dünyasına taşımayı tercih etmemiştir. Bu olgunun nedenlerinin ortaya çıkarılmasının, bu büyük iktisatçının fikirlerinin çok daha detaylı bir biçimde incelenmesiyle mümkün olacağı ortadadır.

Söz konusu edilen Nietzsche-Alman iktisat düşüncesi etkileşimi bağlamında bir diğer yaklaşım, Nietzsche'nin bireyin toplum içinde oynadığı temel rol ile ilgili fikirlerinin incelenmesi olacaktır. Bu çerçevede, Nietzsche'nin yaratıcılık ve üretim kavramlarını ön plana çıkardığına daha önce işaret etmiştik. Mübadele iktisadının *homo economicus*'u, hiçbir zaman Alman düşünce geleneği tarafından tam anlamıyla kabullenilmemiş; bunun yerine üreten, dolayısıyla yaratıcılığını sergileyen bir birey tipolojisi üzerine kurgulanmaya çalışılan görüşler dile getirilmiştir. Her ne kadar Nietzsche açısından bu olgu bireysel yaratıcılığın enerjisinden toplum adına ferâgat edilmesi anlamına gelse de, Alman Tarihçi Okulu'ndan *Kathedersozialismus*'a uzanan çizgide, toplumsal refah ve bu hedef doğrultusunda bireyin üstleneceği roller önemsenmiştir (S. A. Reinert ve E. S. Reinert, 2003: 7-8).

5. Nietzsche'nin Görüşlerinin Aydınlığında Schumpeter'in Fikirlerindeki Değişim

Korkunç gerçekliğe yönelen bir görüş davranışta bulunan her kumldatıcı ögeye baskın gelir, gerçek bilgi yalnız Hamlet'te; Dionysos insanında vardır.

Friedrich Wilhelm NIETZSCHE,
Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu, (1872).

Yukarıda değinilenlere ilâve olarak, Schumpeter ile Nietzsche arasında kurulan belki de ilk bağlantı, ölümünün akabinde bir anı yazısı kaleme alan Gottfried Haberler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamlı makalesinde Haberler, Schumpeter için, Nietzsche'nin hocası Schopenhauer'e yönelttiği övgüyü tekrarlamıştır: “Bakın şuna, [O] hiç kimsenin boyunduruğu altında değildi.” (Haberler, 1950: 344) Esasen kurulan tüm bu bağlantılar çerçevesinde ve yukarıda da vurgulandığı üzere, artık Schumpeter'in portresini çizdiği girişimci tipinin Nietzsche'nin görüşleriyle bazı benzerlikler içinde olduğu gönül rahatlığıyla iddia edilebilir. Ancak, Schumpeter'in değişen kimi fikirlerinin nasıl değerlendirilmesi gerektiği hususu ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu alt bölümün amacı, Nietzsche'nin düşüncelerinin analitik bir araç olarak kullanılması suretiyle, Schumpeter'in görüşlerinin ve bu görüşlerdeki değişimin irdelenmesidir.

Girişimci tipolojisini ele alışındaki değişiklikler ve toplumsal değişimi bir bütün olarak inceleme doğrultusundaki heyecanını kaybetmesi, Schumpeter'in düşünce dünyasında var olan dönüşümün esaslı işaretleridir. Bu farklılık, onun subjektif bilgi küresinde veya bir diğer ifadeyle ruhî dünyasında kopan fırtınalardan kaynaklanmış olabileceği gibi, hem kendisinin yaşadığı olaylar hem de olgunlaşma sürecinin getirdiği kazanımlarla sonuçlandığı da düşünülebilir. Bu bağlamda, özellikle Nietzsche'nin *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu* (1872) kitabında, sanatın kurgulanışı bağlamında ele aldığı açılım analitik bir araç olarak kullanılabilir. Nitekim Richard Swedberg, bu açılımı Schumpeter'in fikrî dönüşümüne uygularken, onun iktisat düşüncesinin gelişme sürecini iki aşamada ele almıştır. Birinci adımda, Schumpeter derin bir yaratıcılık evresi yaşamıştır ki bu evre, esas itibarıyla *Dionysosca* sanatın yaratıcılığını ve coşkusunu genlerinde taşımaktadır. İkinci evrede ise, Schumpeter belki daha az yaratıcı, ama daha ölçülü ve daha uyumlu bir bakış açısı geliştirmiştir. Nietzsche'nin sözleriyle, bu ikinci dönemde *Apollonca* bir renk vardır (Swedberg, 1995: 528). Bu noktada, *Dionysosca* ve *Apollonca* yaratıcılık kavramlarını aydınlığa kavuşturmamız gerekmektedir. Philippe Raynaud, söz konusu dikotomiye, fağfah düşünce geleneği bağlamında ve yetkin bir biçimde ele almaktadır:

“*La Naissance de la tragédie*'de Nietzsche, sanatın “dionysoscu” ve “apolloncu” öğeleri arasındaki karşıtlıktan hareketle, Yunan tragedyasının yeni bir yorumunu verir; bunun gerisinde, Schopenhaueri “yaşama isteği” ile “temsiliyet” ikiciliğini görmek zor değildir. Bireyin, dünyaya sözde bir düzeni getirerek, kendini ifade etme çabasını anlatan güzel biçimlerin (apolloncu ilkedden kaynaklanan) yaratımı bir yanlısamayı andırır (“Maya örtüsü”); tersine, sanatın “dionysoscu” ögesi ise, hem bireysel kimlik duygusunu hem şeylerin akılcılığını (“akıl ilkesi”) tartışma konusu yapan saçma'nın bir deneyimini dile getirir; sanatın doğuşunda dionysoscu öncelik de zaten, akılcılığın Schopenhauer'inkine çok benzer bir eleştirisini telkin eder:

Sanatsal yaratışta ussal ögenin bizzat kendisi, bireyselleşmeden daha önce ve doğuştan bir istenci önceden varsayar.” (Raynaud, 2003: 628)

Nietzsche'nin Dionysosca yaratıcılık kavramı, Abraham Moles'un *aşkın yaratma* veya *mutlak buluş* olarak tanımladığı bir olguya işaret etmektedir. Bu kapsamda yenilik, daha önceden bilinen şeylerin farklı bir bileşkesine indirgenemez nitelik taşıyan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın, Apollonca yaratıcılık, Moles'un terminolojisinde *varyasyonel yaratma* adını almakta; ve bu, yukarıdakinin tersine, daha önceden bilinen öğeler veya kurallardan hareketle bir takım kombinezonlar, varyasyonlar ve ayıklamalar yapmaya dayanmaktadır (Moles, 1993: 268). Nietzsche'ye göre, Apollonca yaratıcılık daha ziyade akla dayanmakta iken, Dionysosca yaratıcılık değişim, heyecan ve varoluş ile ilgilidir. Bu bağlamda, Nietzsche'nin şu sözleri düşünürün konumunu kendi ağzından ortaya koymaktadır:

“Apollon, *görünüşün ölümsüzlüğüyle* bağlantılı ve ışılandırıcı görkemliliği dolayısıyla bireyin tutkularını yenilgiye uğratmaktadır. Güzellik içten doğan tutkuya üstün gelmiş, üzüntü kesin bir anlamda doğanın olayları dışına kaydırılmıştır. *Dionysosca* sanatta, onun trajik simgesinde, yine bu doğa, gerçek ve değiştirilmeyen sesiyle, bize şöyle seslenmektedir: “Benim gibi olun! Olayların sonu gelmez değişimi altında sonsuzca yaratıcı, sonsuz varoluşa doğru gitmede direneci, bu olay değişimi içinde sonsuzca sevinen bir ana kaynak olun.” (Nietzsche, 2003: 106)

Nietzsche'nin, geleneksel idealist felsefe tarafından ortaya konulan, dünyanın gerçekliği ve akıl tarafından kurgulanışına yönelik yaklaşıma dair tavrı da konu açısından önem taşımaktadır. Nitekim Nietzsche, *noumenon* ile *phenomenon* dikotomisi olarak ifade edilebilecek olan Kantçı bölünmeyi eleştirirken, insan aklının dünyanın gerçekliğine dair varsayımlarda bulunduğunu, ancak akabinde bu varsayımları değişmez gerçeklermiş gibi gösterdiğini vurgulamaktadır. Dahası, yere göğe sığdırılmayan rasyonellik iddiasının da tartışmalı olduğunu iddia ederken, insan aklının hem iddia eden hem de kanıtlayan soyutlamalarının kılık değiştirmiş (metafizik) metaforlardan başka şeyler olmadığını ileri sürmekten çekinmemektedir (Kahveci, 2003: 34; 38). Esasen Nietzsche'nin amacı, insan davranışlarının bir ürünü olarak kültür ile insanın doğası arasında bir uyumun tesis edilmesidir. Çünkü Nietzsche, insanın bizzat kendi yapıtı olan ahlâk sistemi içinde değerini kaybettiğini, sonra da bunu toplum içinde aramaya koyulduğunu düşünmektedir (Coşar, 2001: 17). Burada Nietzsche'nin toplumsallaşmayla ilgili yaklaşımı karşımıza çıkmaktadır. Bu olgu insanın varoluşundan kaynaklanan temel bir çelişkiye dayanmaktadır. Emile Durkheim'in *homo duplex* tipolojisi çerçevesinde kurguladığı bu çelişki, insanın *Beden*'i ile *Ruh*'u arasında yaşanmaktadır. *Beden* somut dünyaya aittir, onun içinde hayat bulur, dolayısıyla tüm yönelimi de ona yöneliktir. *Ruh* ise daha yüce bir hedefin peşindedir, bu anlamda da idealisttir.

Nietzsche'nin terminolojisiyle ifade edilirse, *Beden Güç İradesi*'ne sahiptir. Dünyevî başarının peşinde koşan *Beden*'in sahip olduğu *Güç İradesi*, diğer bedenlerin güç iradeleriyle mücadeleye girişecektir. Bu çerçevede, aklın yanlış yönde kullanımı da devreye girer ve farklı bedenler güç isteklerine ulaşmak için işbirliğine yönelirler (Aktay, 2003: 17-19). Nietzsche farklı bedenlerin işbirliğine gitmelerini, yani toplumsallaşmalarını *Üstinsan*'a geçiş bağlamında engelleyici bir unsur olarak görür. Çünkü bu süreçte akıl biraz evvel vurgulandığı üzere gerçekliği çarpıtmak için

kullanılmaktadır. Dolayısıyla, insanoğlunun önemli sayılması gereken içsel özellikleri ve bunlar vasıtasıyla kendisini geliştirme olasılığı da tehlikeye girmektedir. Buraya kadar ele alınan süreci Schumpeter'in düşünceleriyle irtibatlandırarsak, onun *Capitalism, Socialism and Democracy* kitabında rasyonelleşmenin her alana yayılmasından endişe duyduğunu görürüz. Tabii ki Schumpeter aksi bir durumu, yani irrasyonelliği savunmaz, ama rasyonelliğin önemsenmeyen bir boyutuna dikkatleri çekmeye çabalar. Özellikle, firmanın piyasadaki konumunu sağlamlaştırmak amacıyla yeniliği rasyonel bir kisveye büründürmesi, daha açık bir ifadeyle araştırma-geliştirme departmanı vasıtasıyla yeniliği rutinleştirmesi, girişimcinin aslî rolünü ikâme etme amacını taşımaktadır. Oysa böylesine bir gelişme, akan zamanda bireyin önem yitirmesine yol açacak ve kapitalizmi yaratan burjuva kültürü irtifa kaybedecektir. Sosyalizme yönelen bu eğilimi Schumpeter'in nasıl değerlendirdiğine ise ilerleyen satırlarda tekrar döneceğiz.

Nietzsche'nin yaklaşımını özellikle yaratıcılık bağlamında ele alırsak, tekrar *Beden-Ruh* çelişkisine odaklanmalıyız. Eflâtun'dan bu yana kabul gören analitik çerçeve içinde, insanın *Ruh*'u, içine hapsedildiği ölümlü *Beden*'ini aşması gerektiğini bilmektedir. Başka bir açıdan ifade etmek gerekirse, *Ruh* ölümsüzlüğünü vurgulamak amacı doğrultusunda, söz konusu niteliğini yeniden üretmeli, kısaca ölümü aşabilecek bir kültürü ortaya çıkarabilmelidir. Bu bağlamda olmak üzere, kültürün yaratılması süreci insanın toplumsal bir varlık oluşunun da zeminini yaratacaktır. Burada değinilen yaratıcılığın, köken itibarıyla, *Beden*'in bir parçası olan akla değil de, insan *Ruh*'una dayandığı önemle vurgulanmalıdır. Tüm bu fikirlerin somutlaştığı odak noktası ise, insan aklının yanı başında bulunan, varlığı inkâr edilemez ve doğuştan gelen yaratıcı özellikleridir ki, Nietzsche bunları yalnızca estetik anlamda üreticilik sergileyebilen *Dionysos* insanına atfetmektedir. İşte Schumpeter'in girişimcisi de bu anlamda olmak üzere bir *Dionysos* insanıdır.

Nietzsche'nin eserlerine daha yakından bakıldığında Dionysos-Apollon ikilisinin zaman içinde *Doğa-Hayat* dikotomisine dönüştüğü görülecektir. Burada özellikle Schumpeter ile bağlantı kurabilmeyi kolaylaştıracağı için Georges Bataille'in sergilediği yaklaşımı incelemek faydalı olacaktır. Nitekim Bataille, bu bölünmeyi iki farklı iktisadî modele benzeterek açıklama yoluna gitmektedir. Buna göre, Nietzsche'nin *Doğa*'sı kendi içindeki değişim ve dönüşümlerin herhangi bir dışsal değişken ile sınırlandırılmadığı bir düzeni simgelemektedir. Oysa, *Hayat* kısıtlanmış bir iktisadî düzene benzer; içsel düzeni dışsal koşullarıyla uyumlu olmalıdır. Dolayısıyla *Hayat*, *Doğa*'nın sadece bir parçasıdır (Conway, 1995: 37). Diğer bir ifadeyle, Apollonca yaratıcılık Dionysosca yaratıcılığın bir alt-bileşenidir. Schumpeter'in kullandığı terimlerle ifade etmek gerekirse, iktisatçının *Analiz*'i onun *Vizyon*'unun çizdiği rotada ilerleyecektir.

Üstelik, onun kurgulamayı hedeflediği iktisat anlayışının, içsel dönüşümleri gerçekleştirilme yeteneğinin de vurgulanması nedeniyle, Nietzsche'nin *Doğa*'sına benzediği de açıkça ortadadır. Bu çerçeveden bakıldığında, Schumpeter'in Walras'ın genel denge modelini bir analitik başlangıç noktası olarak kullanması makûl bir girişim olarak değerlendirilmelidir. *Doğa*'nın veya bütün bir sistemin nasıl dengede olduğunu gösterdikten sonra, Schumpeter için sıra buradaki değişimi kavramsallaştırmamızı sağlayacak faktörü eklemeye gelir ki, o zaman söz konusu

bütüncül yapının tarihsel perspektifte seyri hakkında fikirler ileri sürülebilecek duruma gelinir. Mantıkî açıdan bakıldığında tutarlı görünen bu yöntemin bünyesinde taşıdığı açmaz ise, tüm reel dünyayı norm düzleminde kurgulamadan tutarlı tahminler yapmanın son derece zor oluşudur.

Dolayısıyla Schumpeter, akan zamanda ve insan aklının ürünlerinin yer aldığı *noumenon* düzleminde, yekpare bir bütün olarak *Doğa*'yı kurgulamanın imkânsızlığını görerek, *Hayat*'ı açıklama işine girişmiştir ki bu alandaki (iktisat teorisindeki) katkıları başlı başına önemli birer adım olarak değerlendirilmelidir. *Doğa*'nın bir kategorisi olarak *Hayat*, dinamik karakterini Apollonca bilgelikte, yani Nietzsche'nin Schopenhauer'den ödünç aldığı bir ilke olan *principium individuationis* (bireysellik ilkesi)'de bulur (Conway, 1995: 36). Ve Nietzsche'ye göre *Hayat Güç İradesi*'dir. Bir diğer ifadeyle, *Hayat*'ı anlamak için onun dinamik karakterini yansıtan bireyin (Nietzsche'de Üstinsan, Schumpeter'de girişimci) özelliklerini ve davranışlarının mahiyetini ortaya koymak gerekmektedir. Bu çerçevede, Schumpeter tüm reel'i değil, ama iktisadî düzlemi açıklamaya çalışmakla yetinmiştir. Ancak, Kant'ın sözlerinde de gördüğümüz gibi, Schumpeter kendi aklını kullanma cesaretini göstermiştir ki bu da insanlığın bilgi birikimine başlı başına önemli bir katkı olarak değerlendirilmelidir.

Konuya yaşamındaki değişime odaklanarak yaklaşılabilecek olursa, Schumpeter *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung* (1912) başlıklı kitabını kaleme aldığı yıllarda yirmili yaşlarının sonlarında. Bu açıdan, onun düşünce dünyasının gençliğin getirdiği heyecan ve coşkudan kaçınılmaz olarak etkilendiği, dolayısıyla Dionysosca bir şevkle yaratıcı özellikler taşıdığı vurgulanmalıdır. Üstelik söz konusu heyecan dolu yıllar yepyeni bir paradigmanın inşasına yönelik bir vizyonun ortaya çıkışına işaret etmektedir. Nitekim bizzat Schumpeter'in ifadeleriyle, analitik çaba için gerekli olan ham maddenin elde edilmesinden önce, bir *bilim öncesi bilişsel hareket*'e ihtiyaç duyulmaktadır ki buna da *Vizyon* adı verilebilir (Schumpeter, 1954: 41). İşte, her ses getirecek teorinin doku altında olması gereken şey (vizyon), Schumpeter'in düşüncesinde de Dionysosca bir tarzda ortaya çıkmıştır. Onun vizyonunu, akan zaman içinde kurguladığı teori ve olgularla hesaplaşması izleyecektir. Nihâî amaç olan analitik, tarihsel ve istatistiksel niteliklere sahip olan bir bilimsel yaklaşıma da ancak bu yolla ulaşılabilecektir.

Ancak, zaman herkese uyguladığı yaptırımdan Schumpeter'i muaf tutmamış, onu ve düşüncelerini gerçeklerin katılığıyla yüzleştirmiştir. *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung* kitabının İngilizce çevirisinin yapıldığı 1934 yılına kadar geçen yaklaşık çeyrek asırda, Schumpeter'in görüşleri bir taraftan olgunlaşmış, diğer taraftan da daha sakin, ağırbaşlı ve heyecansız bir hâle bürünmüştür. Gençlik yıllarının Avrupası'nın iyimserliği yerini savaş, enflasyon ve devrimle geçen günlere bırakmış, büyük idealleri savunan felsefi görüşler kırılıp dökülmüştür. Artık Schumpeter daha profesyoneldir ve ayakları yere basan, daha kolay savunulabilir bir paradigmanın peşindedir. Tabii ki bu değişim onun vizyonunun tamamen yok olduğu anlamına gelmeyecektir, ama insanları etkilemek açısından özgün haline göre çok şeyler kaybettiği de yadsınamaz bir gerçektir. Yine de, onun hem kendisinde hem de iktisadî düzende var olduğuna inandığı ve Dionysosca bir enerjiye işaret edercesine savunduğu yenilik, iktisadî değişim, dinamik yaklaşım ve girişimci fikirleri iktisadî düşünce için önemli kazanımlardır.

Herhalde hemen akla gelen soru şu olmalı : “Schumpeter devasa ve hırslı programını terk etmeseydi neler olurdu?”. Aslında bu değişim, özünde rasyonel olarak değerlendirilmelidir; çünkü Schumpeter, eğer aynı fikirleri savunmaya devam edecekse tüm toplumsal değişimleri aynı anda açıklamaya çalışan geniş çaplı bir analizi geliştirmenin zorunlu olduğunu görmüştür (Swedberg, 1995: 540). Bu nedenle, farklı bir yol izlemiş ve iktisadın önderliğinde değişim sorununu irdelemeyi hedeflemiştir. Tabii ki bu (rasyonel) odak değişikliği Nietzsche'nin düşünceleri bağlamında onaylanamaz olsa da, bu tercihte, onun Marx'ın içine düştüğü determinizmden kaçınma içgüdüleri ve tarihin sürüklenişinin nedensel olmayan (acausal) etkileşimlerle gerçekleştiği yönündeki inancı önemli rol oynamıştır. Bir başka ifadeyle, Schumpeter metafizik açıdan önceden belirlenmiş olan ve tarihin tek bir anlamı olduğu yönündeki görüşlere karşı çıkmaktadır. Bununla ilişkili olarak, ulusların veya uygarlıkların yeknesak bir gelişme rotası izledikleri yönündeki varsayımları da reddetmektedir (Ebner, 2000: 368). Tabii bütün bunların onun subjektif bilgi dünyasının gizemli sularında gezinen metafizik değer yargılarıyla yakından ilişkili olduğunu vurgulamadan geçemeyiz.

Bu kapsamda olmak üzere, Schumpeter'in subjektif bilgi dünyasında *ilerleme* ve *status quo* iki önemli değişken olarak karşımıza çıkar. O, Walras'ın genel dengesinden (status quo) bir sıçrama ile yeni bir dengeye geçebileceğini ve bu sayede de ilerlemenin sağlanacağını öngörmektedir. Somutlaştırmak gerekirse, Schumpeter, Leibniz'in *natura non facit* mottosunu tersine çevirmiş, onu *natura facit saltem* ile değiştirmiştir. Onun tarafından kurgulanmaya çalışılan dinamik ve evrimci yaklaşımın iktisat bilimini etkilemesi ise şaşırtıcı olmasa gerektir. Dolayısıyla bir sosyal bilim olarak iktisat, doğa bilimlerinin yöntemini kullanabilmek kaygısıyla Newton'u kabullenmekte (Walras'ın genel denge modeli), ancak Darwin'in hem uzak durulamayan hem de giderek artan şöhretinden etkilenecek günümüzde de devam edegelen ikilemin içine sürüklenmektedir. Bu bağlamda sorun, akan zaman ile nokta zaman ayrımının sosyal bilimlerde taşıdığı anlamda gizlidir. Doğa bilimlerinde yaşanmayan bu sorun -çünkü bilim adamı maddenin davranışına sonuna kadar güvenebilir-, iktisadın konusu olan insan davranışlarında içinden çıkılmaz bir sorunsala dönüşmektedir. Metodolojik anlamda içine düşülen bu açmazın aydınlığa kavuşturulmasında, belki de en büyük katkıyı, iktisadın bir diğer büyük ismi Alfred Marshall'ın *Principles of Economics* (1890)'de ortaya koymaktan çekinmediği, insan-madde (*study of wealth*) ile insan-insan (*study of man*) ayrımında buluyoruz (Sayar, 1998: 239). Ancak, yerleşik iktisadın dahi, tüm gövdesiyle üzerine gitmesine rağmen çözemediği bu sorunu, tek başına Schumpeter'in çözmesini ummak veya bu sürükleniş tersine çevirmesini beklemek, sadece onun cesaretine karşı yapılmış bir haksızlık olacaktır.

6. Sonuç

İktisadî düşüncenin önemli isimlerinden Schumpeter'in Alman felsefesinin devlerinden Nietzsche'nin fikirlerinden etkilendiğini, bu makalede ortaya konulan olgular itibarıyla iddia edebiliriz. Dahası Schumpeter'in düşüncelerinde yaşanan odak kaymasının da, Nietzsche'nin görüşlerinin yardımıyla, daha anlaşılır bir hâle getirildiğini vurgulayabiliriz. Bu bağlamda, tekrar irdelemekte yarar vardır ki Schumpeter hem iktisada kazandırdığı yaklaşımda, yaratıcı insana merkezî bir rol affetmiş, hem de kendi entelektüel dünyasında bu insanın kaderini paylaşmıştır.

Schumpeter'in dinamik yaklaşım arayışının Walras'ın genel denge anlayışından hareket ederek reelin dengesizliğini açıklamaya çalıştığı zaten bilinen bir olgudur. Ancak, buradaki dengesizlik yerleşik iktisadın tersine olumlu bir anlam kazanmıştır. Her ne kadar mevcut işlev ve yapıların yıkılması, tarihsel perspektifte bir süreksizlik ve aynı zamanda da gelecek karşısında bir belirsizlik ortaya çıkarsa da, Schumpeter bu dinamizmin yararlarını ele almaktadır. Söz konusu değişimin bizatihi kapitalizmin özü olduğunu, dolayısıyla da mevcut paradigmlar çerçevesinde iş görenlerin, yani dinamik bir elit (girişimci) karşısında avamın (buna yönetici, işçi ve toprak sahibi de dahildir) geleceğin temellerini temsil edemeyeceğini iddia etmektedir. İşte Schumpeter'in kahramanı girişimci bu anlamda bir *Üstinsan* sayılmalıdır. Onun kapitalizmi anlamakta ve iktisadî değişimi açıklamakta baş rolü verdiği girişimci insanın önem yitirmesini dehşetle izlemesi ise son derece normal karşılanmalıdır. Daha iyi bir geleceği biçimlendireceğine inandığı insan tipinin mevkinisi yitireceğini ve burjuva değerleri üzerine inşa edilen yapının yerine sosyalizmin geleceğini düşünmesi ise yine şaşırtıcı sayılmamalıdır. Çünkü Schumpeter bu tarihsel sürükleniş reeli daha iyi algılamasını sağlayan vasıtasıyla tespit etmiştir. Ama kapitalizmin olası yıkılışının sadece bir son (belki de tarihin sonu!) olacağını ve *yaratıcı yıkım* sürecinin ürünü olmadığını düşünmektedir. Weber'in *dünyanın büyüünün* bozulması ve *rasyonelleşme* süreçleri olarak adlandırdığı bu tarihsel eğilimler kapsamında, metafizik özellikleriyle davranan bireye, akılcılaştırılmış dünyada fazla bir hareket alanı kalmamaktadır. Rutin haline getirilen yenilikler girişimcinin büyüleyici yanını önemsizleştirmektedir. Ancak, diğer taraftan da teknolojinin giderek artan kullanımı insanları başka yönlerden etkisi altına almakta, onları tekrar büyülemektedir. Tabii ki bu yeni büyülenmenin üretim alanında değil de tüketim bağlamında ortaya çıktığı da irdelenmelidir. Schumpeter'in ihmâl ettiği bu boyutun üzerinde durulması gerektiği sanırız yadsınmayacaktır.

Onun fikrî dünyasına dönecek olursak, Schumpeter Nietzsche benzeri bir sezgiyle daha iyiye doğru ilerlemenin sekteye uğrayacağı endişesini taşımaktadır. Sosyalizme alternatif ararken içine düştüğü metafizik kökenli açmazın, Schumpeter'in iktisadın tartışma zeminine kazandırdığı görüşlerin değerlerinden bir şeyler alıp götürmeyeceği de ortadadır. Nitekim onun görüşleri çerçevesinde iktisat, Rönesans geleneğinde olduğu gibi, insanın hem aklına hem de diğer içsel özelliklerine eğilebilecektir. Bu kapsamda, *homo economicus*'un kasvetli davranışlarının yanına, bir *homo duplex*'in yetenekleriyle birlikte ilâve edilmesi söz konusu olabilecektir. Ancak, tüm bu girişimlerin analitik niteliği haiz olduğunu asla hatırdan çıkarmamak gerekmektedir. Çünkü, *homo duplex* gibi bir analitik önermeye test edilemeyen bir kimlik atfedilir ve ona iman edilmeye başlanırsa, bu süreçte yara alan sadece pozitif iktisat olacaktır. O halde bu tarz girişimlere ancak yerleşik iktisadın yedeğinde hoşgörü gösterebiliriz, yoksa varlığını inkâr edemediğimiz olguları yadsımak da herhangi bir yarar sağlamayacaktır.

Referanslar

- AKTAY, Y. (2003) İktidarın Nesnesi ve Kaynağı Olarak Beden ve Kimlik Politikaları: Kamusal Alan Tartışmalarına Bir Dipnot, *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 1, (2), 17-23.
- ANDERSEN, E. S. (1991a) *Schumpeter's Vienna and The Schools of Thought*, Smaskrift, (70), Institute for Production, University of Aalborg, Aalborg.
- ANDERSEN, E. S. (1991b) *Statics and Development: A First Approximation to Schumpeter's Evolutionary Vision*, Smaskrift, (71), Institute for Production, University of Aalborg, Aalborg.
- BACKHAUS, J. (2002) "The Economy as a Whole": The Seventh Chapter of Schumpeter's The Theory of Economic Development, *Industry and Innovation*, 9, (1/2), 91-92.
- BROUWER, M. T. (2002) Weber, Schumpeter and Knight on Entrepreneurship and Economic Development, *Journal of Evolutionary Economics*, 12, (1), 83-105.
- CAELDRIES, F. (1993) On the Sustainability of the Capitalist Order: Schumpeter's Capitalism, Socialism and Democracy Revisited, *Journal of Socio-economics*, 22, (3), 163-186.
- CHALK, A. F. (1958) Schumpeter's Views on the Relationship of Philosophy and Economics, *Southern Economic Journal*, 24, (January), 271-282.
- CONWAY, D. W. (1995) Returning to Nature: Nietzsche's Götterdämmerung, *Nietzsche: A Critical Reader*, 31-52, ed. Peter R. Sedgwick, Oxford, Blackwell Publishers Ltd.
- COŞAR, M. (2001) *Nietzsche, Kavramada Yeni Bir Yol*, Ankara, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- EBNER, A. (2000) Schumpeter and the 'Schmollerprogramm': Integrating Theory and History in the Analysis of Economic Development, *Journal of Evolutionary Economics*, 10, (3), 355-372.
- GOTTLIEB, M. (1959), The Ideological Influence in Schumpeter's Thought, *Zeitschrift für Nationalökonomie*, 19, (January), 1-42.
- HABERLER, G. (1950) Joseph Alois Schumpeter 1883-1950, *Quarterly Journal of Economics*, 64, (3), 333-372.
- KAHVECİ, K. (2003) Nietzsche Felsefesinde Hakikatin Estetize Edilmesi, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, (4), 33-41.
- LEONTIEF, W. (1950) Joseph A. Schumpeter (1883-1950), *Econometrica*, 18, (2), 103-110.
- MOLES, A. (1993) *Belirsizin Bilimleri: İnsan Bilimleri İçin Yeni Bir Epistemoloji*, (Çev. N. BİLGİN), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- NIETZSCHE, F. (2002) *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, (Çev. A. T. OFLAZOĞLU), İstanbul, Cem Yayınevi.
- NIETZSCHE, F. (2003) *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu*, (Çev. İ. Z. EYÜBOĞLU), 6. baskı, İstanbul, Say Yayınları.
- PEUKERT, H. (2002) Schumpeter's "Lost" Seventh Chapter: A Critical Overview, *Industry and Innovation*, 9, (1/2), 79-89.
- RAYNAUD, P. (2003) Nietzsche Friedrich, 1844-1900, (Çev. H. DİLLİ), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, 627-633, ed. Philippe Raynaud; Stéphane Rials, İstanbul, İletişim Yayınları.
- REINERT, H.; REINERT, E. S. (2003) *Creative Destruction in Economics: Nietzsche, Sombart, Schumpeter*, [Internet] The Other Canon Foundation

- working paper, Available from: <http://www.othercanon.org/papers/>, [Accessed January 10, 2004].
- REINERT, S. A.; REINERT, E. S. (2003) *Nietzsche and the German Historical School of Economics*, [Internet] The Other Canon Foundation working paper, Available from: <http://www.othercanon.org/papers/>, [Accessed January 10, 2004].
- PARETO, V. (1935) *The Mind and Society [Trattato di Sociologia generale]*, New York, Harcourt Brace and Company.
- SANTARELLI, E.; PESCIARELLI, E. (1990) The Emergence of a Vision: The Development of Schumpeter's Theory of Entrepreneurship, *History of Political Economy*, 22, (4), 677-696.
- SAYAR, A. G. (1998) *Bir İktisatçının Entellektüel Portresi: Sabri F. Ülgener*, İstanbul, Eren Yayınları.
- SCHNEIDER, E. (1951) Schumpeter's Early German Work 1906-17, *Review of Economic Studies*, 33, (May), 104-108.
- SCHUMPETER, J. A. (1951a) The Creative Response in Economic History, *Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism*, 216-226, ed. Richard V. Clemence, New Brunswick, Transaction Publishers.
- SCHUMPETER, J. A. (1951b) Preface to the Japanese Edition of "Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung", *Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism*, 158-163, ed. Richard V. Clemence, New Brunswick, Transaction Publishers.
- SCHUMPETER, J. A. (1954) *History of Economic Analysis*, London, George Allen and Unwin Ltd.
- SCHUMPETER, J. A. (1961) *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*, New York, Oxford University Press.
- SHIONOYA, Y. (1997) *Schumpeter and the Idea of Social Science: A Metatheoretical Study*, Cambridge, Cambridge University Press.
- STREISSLER, E. W. (1994) The Influence of German and Austrian Economics on Joseph A. Schumpeter, *Schumpeter in the History of Ideas*, 13-38, ed. Yuichi Shionoya; Mark Perlman, Ann Arbor, The University of Michigan Press.
- SWEDBERG, R. (1991) *Joseph A. Schumpeter: The Economics and Sociology of Capitalism*, Princeton, Princeton University Press.
- SWEDBERG, R. (1993) *Joseph A. Schumpeter: His Life and Work*, Cambridge, Polity Press.
- SWEDBERG, R. (1995) Schumpeter's Vision of Socioeconomics, *Journal of Socioeconomics*, 24, (4), 525-545.